

RAŠTO ESTETIKA IR RUTINA

Raúl Dorra

1. APIE RAŠTO SISTEMAS

Remdamiesi bendriausiu apibrėžimu galėtume teigti, kad raštas yra menas užrašyti pranešimą kokiame nors paviršiuje. Jei su tuo sutinkame, rašto menas priklausytų erdvės sričiai, būtent žvilgsniu aprėpiamai dimensijai. Tada raštas būtų ne tik vienas iš vizualiųjų menų, bet ir labiausiai iš jų paplitęs. Šis teiginys taps aiškesnis, jei turėsime omenyje tai, kaip kuriant skirtingas rašto sistemas, naudojamas pasaulyje gyvenančių visuomenių, visuotinai buvo imtasi kruopštaus rašmenų atlikimo. Piktogramos, šumerų raštas, juos išmanantys specialistai laiko anksčiausia rašto forma, egiptiečių hieroglifai, kinų ideogramos – apsiribojant ankstesnėmis nei alfabetinė matrica grįstomis rašto formomis – šias užrašyti reikėjo didelės tų, kieno tai buvo profesija, meistrystės ne tik dėl naudotų medžiagų, bet ir dėl paties brėžmens reikalavimų. Bet net ir alfabetiniai rašmenys, atsiradę nutarus imtis grafinės ekonomijos, mat tokiuose alfabetuose niekada nebus daugiau nei trisdešimt rašmenų¹, kurių deriniai leidžia suformuoti praktiškai begalę žodžių, pranešimų jėgą ir efektyvumą patiki kaligrafiniam tobulumui. Ikonoklastinės kultūros, kaip hebrajų arba arabų, rūpestinguose rašmenų brėžmenyse išvėlgė ornamento galimybę, galinčią raštą paversti liturginiu ritualu ar ceremonija. Net ir iš graikų – paties praktiškiausio – alfabeto kilę rašto variantai reiškėsi neišsemiamą

tipografijos šaltinių įvairove, rodžiusia tiek pranešimo naudotojo ypatybes ar hierarchinę padėtį, tiek jų sukurtų ryšių estetizaciją. Perėjimas nuo rankraštinių rašmenų prie spausdintinių – prie tokios knygos, kočia esame įpratę ją laikyti, – šių reikalavimų nesumažino. Knyga visuomet buvo objektas, skirtas suvokti ne tik rega, bet ir lytėjimu, net uosle. Jos paveikumas visada daugiausia priklausydavo nuo puslapio dizaino, taip pat nuo popieriaus kokybės (svorio, faktūros, rašalo sugėrimo savybių) ir šrifto parinkimo. Negalima nutylėti fakto, kad iš pradžių rašto sistemos tenkino prekybos ir administravimo poreikius (registruoti sandorius, tvarkyti – abiem šio žodžio reikšmėmis – valdžios vykdymo formas), bet taip pat negalima pamiršti, kad raštas yra tam tikras keitimasis pranešimais, atliekamas pasitelkiant įvairias medžiagas, tai – visapusiškas lavinimas rankos, kuriai patikima atsakomybė už brėžmenį, reikalavusį, taip pat nuo pat pradžių, tam tikrų įgūdžių, tarp kurių yra meninis išsilavinimas ir estetinis jautrumas.

Be abejonės, priskirdami raštą vizualiesiems menams turėsime atsižvelgti į ranką, nes būtent ji įrašo erdvėje tai, kas skirta žvilgsniui. Bet tam, kad ranka atliktų būtinus judesius, kurių tikslas – erdvę paversti skaitomu puslapiu, ji turi būti vedama nuovokos, gebančios formuoti tiek reprezentuojamus objektus – rašmenis, tiek ir jais perteikiamus pasaulio objektus, vienus ir kitus paverčiančios reiškiančia materija. Režentacijos, pasitelkiant piktogramas, technikas, kurių, kaip žinoma, didesniu ar mažesniu mastu griežbėsi visos visuomenės, rodo šį neatsiejamą ryšį tarp

¹ Autorius turi omenyje bazinius rašmenis, neatsižvelgdamas į diakriniais ženklais nurodomus garsų variantus. – *Vert. pastaba.*

natūraliojo pasaulio objektų ir juos atspindinčio brėžmens, ar, tiksliau sakant, žymi sprendimą analizuoti tiek pasaulį, tiek kalbą, kad sukurtų tarp jų tinklą atitikmenų, iš dalies motyvuotų, iš dalies sutartinių. Piktogramos, žinia, yra pats seniausias būdas, žmonių naudojamas keistis vaizdiniais pranešimais, nors šiuo metu vis daugėja gramatologų, nepritariančių minčiai, jog šios užrašymo formos tinkamai apibūdina rašto sistemas, nes I) piktograma siekiama objektą ar atsitikimą perteikti tiesiogiai, kitaip tariant, kiekvienu atveju sukurti mimetinį, todėl neatsiejamą, ryšį tarp reprezentacijos ir to, ką ji imituoja, todėl tokiu atveju ne reprezentuojama šneka, o tiesiogiai atspindimas pasaulis; piktogramos nėra raštas, nes brėžmenys neatitinka kalbos sistemos; II) dėl šio bruožo piktogramas gali interpretuoti įvairių kalbinių bendruomenių atstovai, todėl greičiau yra kalbama apie nepilnas, kartu supralingvistines bendravimo formas, kurių komponentai yra ikoninio rašmens² brėžmenys ar teptuko brūkšniai. Nors tai savaime suprantama, visgi galima

2 Šiuo metu linkstama vengti vartoti terminus „piktografija“ ir „ideografija“. „Kaip ir termino „ideografinis“, – teigia Geoffrey Sampsonas – taip ir terminų „piktografinis“ ar „raštas-piešimas“ reikia vengti, nes jie naikina skirtumus, kurių studijuojantiems raštą reikia griežtai laikytis; Geoffrey Sampson, *Sistemas de escritura*, Gedisa, Barcelona, 1977, vertė Patricia Willson. Sekdamas W. Haasu, Sampsonas teikia pirmenybę terminui „semasiografija“ įvardyti tam, kas čia vadinama „piktografija“, ir apibrėžia bendrą komunikacijos sistemų, naudojančių užrašus, paveikslą. Pirmą didelę skirtis atsiranda tarp „semasiografijų“ ir „glotografijų“: pirmosios griežtą prasmę nėra raštas, tad tikrosios rašto sistemos priklausytų antrajam tipui. Glotografinės rašto sistemos, kurios visais atvejais yra šnekos reprezentacija, savo ruožtu būtų skirstomos į „logografinės“ (tai, ką čia pavadiname „ideogramomis“, kurios pirmapradiškai reprezentuoja sąvokas arba *idėjas*) ir „fonografinės“, kurių metodas yra garsų reprezentacija. Ši klasifikacija, žinoma, yra griežtesnė, bet šiame darbe norėčiau kalbėti apie „piktogramas“, kad šiuo terminu pabrėžčiau šio reprezentacijos tipo vizualųjį aspektą. Kai dėl „videografijos“ pakeitimo „logografija“, be Sampsono leidimo, manau, kad tai reikėtų pereiti nuo tikslesnio termino prie kito, atrodytų, mažiau apčiuopiamo: *idėja*, įsiklausant į etimologiją, nurodo kai ką specifiskiau nei *logos*, nes pastarojo semantika yra sudėtingesnė ir gali būti suprantama visuomet iš dalies dėl įvairių moderniose kalbose egzistuojančių posakių.

argumentuoti, jog piktogramos, nors ir neperteikia šnekos, yra jai lygiagreti komunikacijos forma, neišnykstanti, nes ją nuolat palaiko ją naudojanti bendruomenė. Sunku įsivaizduoti, kad kitos visuomenės nariai taip pat greitai ir iki galo atpažintų užšifruotą pranešimą, kaip ir jį sukūrusios visuomenės nariai. Piktogramos iš tiesų atkuria tam tikrą suvokimo formą ir yra verčių, plėtojamų konkrečioje visuomenėje, schema, ir dėl to galime sakyti, kad jų sukuriama pranešimai yra tolygūs šnekai. Antra vertus, nors jos iš tiesų yra ikoninio pobūdžio, yra socialinių santykių ir pasaulio objektų analizės rezultatas, o tie santykiai dėl šios ikonizacijos nenutrūkstamai generuoja ženklus arba virsta reikšmės matricomis. Taigi piktogramos, nors nėra raštas tikrąją žodžio prasmę, dėl to nesiliauja būti veiksmu, transformuojančiu bendruomenės viziją apie savo šneką ir savo pasaulį.

Būtent toks šio pranešimų tipo pobūdis, tuo pat metu atviras ir uždaras, sutartinis ir motyvuotas, lėmė jo istorinį išlikimą ir universalumą. Būdamos pati pagrindinė vaizdinių pranešimų kūrimo technika, piktografinės formos niekada neišnyko iš žmonių komunikacijos; ir akivaizdžiai matyti, kaip jos dauginasi šiuolaikinėse visuomenėse. Logotipai, ikoniniai ženklai, mokantys, kaip naudotis elektroniniais aparatais ar viešosiomis erdvėmis, kelio nuorodos, reklaminiai plakatai, įvairios grafinės iliustracijos formos, kuriomis rodoma, kaip paruošti patiekalą ar atidaryti pakuotę, mimikos „veidukai“, atiduoti interneto naudotojų žiniai, kad supaprastintų ar padarytų išraiškingesnius elektroninius pranešimus, daro piktogramas viena iš įprastinių šių dienų komunikacijos priemonių. Aiški to priežastis yra tai, kad dėl savo ikoninio pobūdžio jos atsiduria virš lingvistinių sistemų, bet taip pat aiškus faktas, kad šiuolaikinės visuomenės dėl globalizacijos proceso sukūrė tarptautinius sutartinius grafinius ženklus, sudarančius galimybę formuluoti jei ne griežtą kodą, tai bent tinklą gestų ir ženklų, bendrų kalbantiesiems įvairiausiomis kalbomis, jeigu tik jiems būdingi, apskritai kalbant, tie patys gamybos

ir vartojimo įpročiai. Ir būtent šis šiuolaikinės visuomenės nuolatinis piktogramų naudojimas verčia suabejoti šiai kalbai priskiriamu *primityvumu*. Greičiau kalbama ne apie *primityvią*, o apie *originalią* kalbą, jei sutinkame su teiginiu, jog originalumas – kaip kilmės mitai – yra tai, kas nuolat esti žmonių elgesyje ir psichiniuose procesuose. Piktogramos, perkeltinės vaizduojamosios formos, dažnai abstrakčios arba smarkiai stilizuotos, turi būti laikomos ne netašyta priemone, bet priemone, visuomet parankia kitam pakviesti ar atsakyti į jo kvietimą: šis kvietimas yra kvietimas kurti pasaulį, suvokiamą tik kaip mainai. Šiaip ar taip čia norėtume teigti – kad raštas, nors ir nenusistovėjęs, negali pasiekti tam tikro efektyvumo, jei tuo pačiu metu jis nėra darbas, kurio rezultatas reiškiasi sukuriant tiek šnekos, tiek pasaulio paveikslą.

2. IDEOGRAFIJOS

Kad apsiribotume šio darbo dėmesio objektu, neužsibūsiu ties rašto tipu, kurį čia esame linkę ir toliau vadinti *ideografiniu*. Tik pasakysiu, kad, be jokios abejonės, kalbama apie rašto sistemas, kadangi tam, kad ką nors reikštų, vienas grafinis vienetas – ar tai būtų hieroglifas, ar ideograma – turi sietis su kitu tokio pat tipo rašto vienetu, ir taip sukurti pilną ir savipakančią sistemą. Tokios rašto sistemos derina rašmenis, reprezentuojančius stilizuotas pasaulio figūras, su fonetinius bruožus įvedančiais rašmenimis. Sudėtingai, kruopščiai, kone ritualizuotai atliekamas šio tipo raštas plėtojosi ne tik kaip reikšminga sistema, bet ir kaip vienas iš rafinučiausių ir reikliausių vizualiųjų menų. Kad suprastume, jog šie rašto tipai buvo pradėti kaip menas, komunikaciją paverčiantis susitikimo ceremonija (taip pat kartu ir distancija), pakanka pasidomėti, kad ir paviršutiniškai, lavinimu (apimančiu susitelkimo, kvėpavimo ritmų valdymo, kūno padėties ir galiausiai rankos judesių pratimus), kurį turėjo įgyti kinų raštininkai, idant galėtų tyliai rašyti rašmenis. Į kinų tapybai skirtą knygą François Chengas įtraukia

kaligrafiją kaip gebėjimą, neturintį lygių plėtojant teptuko meną, „iš visų menų užimantį svarbiausią vietą“. Iš tiesų, kaligrafija, kai kuriamos ideogramos, plėtodama teptuko ir rašalo santykį, kartu su šia vizualine, eksteriorizuota praktika plėtoja ir vidinės praktikos formas, o šios atveda dailininką prie vidinio darbo, sujungiančio tai, kas tuščia, ir tai, kas pilna, ritmą ir kvėpavimą, kūnišką ir protinį ritmą, kvėpavimo alsavimą ir dvasios dvelksmą.

Šis menas remiasi, viena vertus, harmoninga ir kontrastinga potėpių struktūra, antra vertus, storų ir plonų potėpių jautrumu ir įvairove. Kaligrafija ne tik išstobulino pasviro ir greito rankraščio stilių, bet ir įvedė ritmo ir alsavimo sąvoką.³

Kalbėdami apie kaligrafijos kaip sistemos paplitimą ir efektyvumą, tik priminsime, kartu su Geoffrey Sampsonu, kad „maždaug iki XVIII amžiaus pabaigos daugiau nei pusė visų pasaulyje kada nors išspausdintų knygų buvo parašytos kinų kalba“⁴.

Visgi jei remsimės mintimi, kad rašto idealas apibrėžiamas kaip kalbos garsų reprezentacija, daugeliui gramatologų ideografiniai raštai nebūtų pilnos rašto sistemos, kadangi grafiniai vienetai nenurodo pastovių garso dalių. Tai diskutuotina, nes tokia rašto koncepcija buvo išplėtotą rašmenų kultūroje, kurioje rašto modeliu laikoma sistema, išsirutuliojusi iš graikų abėcėlės. Rašto sistemos, žinoma, yra technologinis išradimas. Apie graikų abėcėlę, kurioje kiekvienas rašmuo nurodo vieną garsą – balsį ar priebalsį – galime aiškiai teigti, jog ji yra praktiškesnė ir ekonomiškė, todėl ir lengviau valdoma, bet ne kad yra pilnesnė rašto sistema už kiniškąją, kuria buvo sukurta mokslinė, filosofinė ir estetinė literatūra, tokios pat apimties – o yra

3 François Cheng, *Vació y plenitud [Tuštuma ir pilnatvė]*, Editio-nes Siruela, Madrid, 1993, vert. Amelia Hernández ir Juan Luis Delmont, p. 64. Šios knygos originalo prancūzų k. pavadinimas ilgesnis ir išsamesnis: *Vide et plein: La language pictural chinois [Tuščia ir pilna: kinų vaizdinių kalba]*.

4 Geoffrey Sampson, *op. cit.*, p. 209.

teigiančiųjų, kad didesnės – kaip ir graikų arba graikų ir lotynų raštų. Ir jei ideografinės sistemos susidūrė su spaudimu, privertusiu jas supaprastėti, taip pat ir bandyti adaptuoti – beveik visuomet nesėkmingai – lotynų abėcėlę, tai susiję su šiuolaikinio pasaulio, kur netoleruojamas raštas, skirtas refleksyviai delsimui ir kruopščiam atlikimui, ribotumu, o ne su esminiais to rašto trūkumais.

Antra vertus, manyti, kad iš graikų alfabeto kilusiose raštuose viskas prisitaiko ir viskas redukuojasi į vieną ištisą rašmenų-garsų santykį, reiškia pasiduoti iliuzijai ar net naivumui. Negana to, kad iš graikų alfabeto išvestos abėcėlėse ilgainiui imta nesilaikyti šio principo (pakanka prisiminti prancūzų abėcėlę, kurioje taip dažnai rašoma vienaip, o tariama kitaip – tai, kas vesdavo iš proto Ferdinandą de Saussure'ą), negalima pamiršti, jog tam, kad reikštų, rašto vienetas – tekstas – turi būti ištartas: taip ne tik suskamba balsiai ir priebalsiai, bet ir atsiranda moduliacijos, būtinos tam, kad susiformuotų žodžiai ir frazės, intonacijos vingiai, garso aukščio modifikacijos, pagreitėjimai ir pauzės, t. y. įvairios prozodinės operacijos. Plėtojantis frazei galima teksto melodiją nurodo pastabos ir skyrybos ženklai – rašmenys, jie *neskamba*, bet funkcionuoja kaip muzikinės natos. Prie šito reiktų pridėti būtinybę naudoti didžiąsias raides, taip pat paragrafų perskyras, prisiminti šrifto pakeitimus, paraščių įvedimą, įvairius brūkšnius ir skliaustus, nekalbant apie ideografinio pobūdžio rašmenis (\$, %, &), kad suprastume, koks sudėtingas yra rašto, vadinamo alfabetiniu, rašmenų formų ir garsinių formų santykis. Šioji būtinybė nurodyti tarties atspalvius vertė ieškoti išeičių, visuomet apytikslų, dėl to rašytinis puslapis per amžius nuolat kito.

3. ALFABETINIS RAŠTAS

Dėl šių ir kitų priežasčių man įdomu sutelkti dėmesį į fonografines rašto sistemas, o tarp jų – būtent į tas, kurios išsirutuliojo iš graikų alfabeto. Yra žinoma, kad

graikų abėcėlė kilo iš priebalsinių alfabetų, kuriuos vartojo semitų tautos – tos abėcėlės teturėjo priebalsių rašmenis, nes tose kalbose priebalsiai formuoja leksinę struktūrą, o balsinėms vertėms tenka funkcija nurodyti žodžių gramatinius variantus, numanomus iš konteksto. Tarkime, pateikdamas labai dažną pavyzdį, pakartosiu Goeffrey Sampsoną, jis nurodo, jog hebrajų kalboje žodžio „rašyti“ ir visų jo vedinių nekintantis branduolys susideda iš trijų priebalsinių garsų, kuriuos apytiksliai galime užrašyti tokiomis raidėmis: **k(a)t(u)b** – „parašytas“, **k(o)t(e)b** – „rašydamas“ arba **k(a)t(a)b** – „parašė“.

Kaip teigia ilgaamžė tradicija ir mano didžioji dalis rašto istorikų, graikai perėmė finikiečių alfabetą maždaug VIII a. prieš mūsų erą, bet jie modifikavo kai kurias raides, kad suteiktų joms balsių vertę. Taip atsitiko iš esmės todėl, kad graikų kalboje, kaip ir iš jos kilusiose kalbose, priešingai nei semitų rašte, balsių vertės dažnai lemia leksinius pokyčius. Pavyzdžiui, ispanų kalbos serija: *paso, peso, piso, poso, puso*⁵, čia pakanka pakeisti vieną balsį, kad visiškai pasikeistų semantinis žodžio turinys. Kaip matyti, tokia kalba negali būti perteikta raštu, žyminčiu tik priebalsius. Priebalsinių alfabetų išradimas sudarė prielaidas nuostabiai pažangai stebint kalbos garsus, ir, beje, formuojant ekonomiškiausią mechanizmą, nes visi tam tikros kalbos leksiniai vienetai – kitaip tariant, žodžiai – galėjo būti modeliuojami pasirenkant ir derinant fonetinius vienetus iš labai riboto kiekio, ne daugiau kaip dvidešimt penkių ar maždaug trisdešimties raidžių rinkinio. Savo ruožtu įtraukdamas balsius graikų alfabetas baigė minimalių fonologinių vienetų – garso atomų – atpažinimo darbą, taip ne tik iškeldamas balsius, bet ir padarydamas juos visiškai atpažįstamus, taip pat ir priebalsius, kadangi daugelis priebalsių negali būti ištarti be balsių. Taigi šis mechanizmas mums pasirodo kaip

5 žingsnis, svoris, aukštas, nuosėdos, padėjo (isp.); liet. k. būtų, pvz., kalti, kelti, kilti, kultti.

griežtos metalingvistinės operacijos, kurios analizės objektas yra šneka, suprantama kaip garsų ir reikšmės junginys, rezultatas. Būtent pranašumas, teikiamas tokiam garso tyrinėjimui – jei norime, materialiam šnekos aspektui, – leido sukonstruoti tokį ekonomišką ir veiksmingą aparatą⁶. Taigi alfabeto – taip pat ir rašto, kokią jį pažįstame – išradimas vyko metalingvistinė analizė atrandant šnekos mechanizmus. Tai, nors atrodo paradoksalu, mums leidžia teigti, jog rašto išradimas taip pat reiškė šnekos kaip tokios pripažinimą, kitaip tariant, šnekantieji įsisąmonino šneką ir jos procesus. Tad tam, kad šneka būtų pripažinta esanti sistema grįstas lingvistinis procesas, ji turėjo pamatyti save rašto veidrodyje. Kaip pabrėžtinai teigia Davidas R. Olsonas, raštas šnekai suteikia modelį, todėl išmokti rašyti reiškia „išmokti girdėti šneką kitaip“⁷. Rašto nepažįstantys kalbos vartotojai orientuojasi pagal intonacines kreives, neskirdami arba šiek tiek miglotai skirdami žodžių sekas: griežtai tariant, žodis yra rašto išradimas, dėl to tas, kas nepažįsta rašto, negalės suprasti, kad, tarkime, frazėje „Susitiksimė čia rytoj anksti ryte“ yra penki žodžiai, nes jis vadovausis kadencijos, intonacijos intensyvumo ar pauzių vertėmis. Savo ruožtu abėcėlę pažįstantys žmonės, susidūrę su žodžių srautu, girdi žodžių sekas, o jose – juos sudarančių garsų sekas. Pasitelkdami apytikslį pavyzdį, pasiūlytą Olsono, sakysime, jog tik rašto išmokytas šnekėtojas atpažįsta, kad žodis „pato“ susidaro pridodant „p“ prie žodžio „ato“, kaip kad pastarasis atsiranda iš „pato“ atėmus „p“⁸.

6 Gana gausu literatūros, skirtos perėjimui nuo finikiečių prie graikų abėcėlės. Apie tai galima paskaityti Marcelio Coheno knygoje *La grande invention de l'écriture et son évolution* [*Didysis išradimas – raštas – ir jo evoliucija*], Librairie C. Klincksieck, Paris, 1958.

7 David R. Olson, *El mundo sobre el papel* [*Pasaulis popieriuje*], Gedisa, Barcelona, 1998; vert. Patricia Willson. Ypač žr. 4 skyrių: „Lo que la escritura representa: una historia revisionista de la escritura“ [„Ką reprezentuoja raštas: kritinė rašto istorija“]. Anksčiau pateikta citata iš šio skyriaus, p. 109.

8 isp. „antis“ ir „pririšu“; liet. , pvz., galėtų būti „voras“, susidedantis iš „v“ ir „oras“ – Vert. *pastaba*.

4. APIE BALSĄ

Bet negalima užmiršti, kad graikų kultūra, ypač ties savo ištakomis, buvo balso kultūra ir kad raštas išrastas ne šiaip, o dėl poreikio atkurti ir užfiksuoti balsą. Taip pat egzistuoja hipotezė, kurios autorius Powellas ir kurią perėmė Sergio Pérezas Cortésas, anot kurios, graikų abėcėlės išradimą įkvėpė sprendimas išsaugoti homeriškosios eilėdaros garsus⁹. Atrodo, kad patys seniausi graikų rašto pėdsakai – dažniausiai išlikę antkapių paminkluose – yra trumpi hegzometro įrašai, kurių daugelis paimti iš Homero arba buvo jo įkvėpti. Jei ši hipotezė pasitvirtintų, turėtume stebuklą – raštą, sukurtą ne utilitariniais tikslais, kaip finikiečių raštas, bet dėl su estetinė šnekamosios kalbos patirtimi susijusių motyvų. Žinoma, kalbame apie aiškiausią iliuziją.

Sukurtas tam, kad balsas išliktų, kad jis neliktų uždarytas siaurose esamojo laiko ir erdvės – nuo kalbančiojo burnos iki girdinčiojo ausies – ribose, rašto iššifravimas – kitaip tariant, skaitymas – nuo pat pradžių ir praktiškai visą antikinį laikotarpį buvo veikla, dažniausiai atliekama garsiai prieš susirinkusiuosius, bendravimas, pasireiškęs teksto ištariu¹⁰. Net ir išmanydami žodžių atskyrimo techniką, graikai, taip pat senovės romėnai, pirmenybę teikė ištisiniam raštui¹¹, kurį reikėjo ištarti garsiai ir, svarbiausia, tinkama intonacija, kad būtų galima nenutrūkstamoje paprasčiausiai greta esančių raidžių tiradoje rasti pauzes ir prasmės vienetus, gebančius vesti prie pranešimo

9 Sergio Pérez Cortés, „Un aliento poético: el alfabeto“, in: *Ver-sion*, No. 6, 1977; UAM Xochimilco, Mexico.

10 Šia tema žr. puikų Gugliemo Cavallo ir Rogerio Chartierio rinkinį *Historia de la lectura en el mundo occidental*, Taurus, Madrid, 1998. Taip pat Margito Frenko knygą *Entre la voz y silencio*, Biblioteca de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 1997. Galiausiai R. Marichalio straipsnį „La escritura latina y la civilización occidental del siglo I al siglo XVI“, in: *La escritura y la psicología de los pueblos*, sud. M. Cohen, Siglo XXI, 1971.

11 Paaikškinimą apie šį pirmenybės teikimą *scriptura continua* žr. Paul Saenger, „La separacion de las palabras y la fisiología de la lectura“, in: *Cultura escrita y oralidad*, sud. David R. Olson, Nancy Torrancey, Gedisa, Barcelona, 1998; vert. Gloria Vitale.

supratimo. Skaitymas, kaip ir rašymas, buvo profesionali veikla, ją atlikti būdavo pavadama besispecializuojantiems žmonėms (iš pradžių – vergams), kurie gaudavo nemažą atlygį. Tų žmonių darbo ypatumas buvo intonuoti tą nenutrūkstamą raidžių grandinę, kuri atrodė neaprepiama tinkamo išsilavinimo neturinčiam žvilgsniui. Teksto nebuvo galima skaityti tiesiog pažįstant raides, bet tik pradėdant nuo žodinės melodijos, kuri iš jų turėjo susikurti. Taigi raštas buvo suvokiamas kaip aiškiai įgarsintų brėžmenų kompozicija, nes toks įgarsinimas buvo jo prasmė.

Įdomu tai, kad raštas buvo skirtas klausyti, o skaitymas reiškė dvejopas pastangas – matyti raides ir kartu jų *nematyti*, kitaip tariant, atidžiai žiūrėti kiekvienos jų formos, bet ne tam, kad stabtelėtumei prie jų, o tam, kad sujungtumei garsus, kuriuos jos sukelia. Tad nuo tada skaitymas buvo šis dvejopas vaizdinės analizės ir garsų sintezės veiksmas. Skaitymas šneką padeda prieš akis, vizualiai užrašo jos skambesį. Tokia prieiga prie rašytinio teksto taip ryškiai ženklins skaitymo praktiką, jog net ir vėliau, kai bus imta skirti žodžius, tekstas liks garsinė medžiaga, o gramatikos iš principo mokys, kaip *tarti* žodžius, o ne kaip juos rašyti. Sekdamas šia kryptimi, atsitraukęs nuo savo „negausių, bet mokytų“ knygų, Kevedas (Quevedo) žymiame savo sone te parašys: „savo akimis klausausi mirusiųjų“, o Sesuo Chuana (Sor Juana) nemažiau garsiose eilėse remsis šia sinestezine patirtimi dar tvirčiau pareikšdama: „Išgirs mane akimis, / nes ausys taip nutolusios“.

Puikioje esė apie skaitymą antikinėje ir klasikinėje Graikijoje Jesperas Svenbro nurodo, kad graikų kalbos žodis *stoijeia* „reiškė tiek „raides“, tiek „elementus“, ir kad atomistai fizinį pasaulį aiškinosi pagal alfabetinį modelį¹². Remiantis šiuo požiūriu, pasaulio objektai formavosi iš elementų derinių, kaip iš raidžių sudaro žodžiai. Dėl šios priežasties, toliau teigia Svenbro, tokie tyrinėtojai kaip Heinzas Wismannas atomistų

metodą apibūdino kaip „ontografiją“. Ši pastaba leidžia manyti, kad, viena vertus, raštas yra šnekos paveikslas, analizė, ją nušviečianti ir suteikianti jai formą, antra vertus, raštas pasitelkiamas kaip pasaulio skaitymo modelis: dėl rašto pasaulis gali būti laikomas skaitomu puslapiu, tekstu, kuriuo akys keliauja, kad suteiktų jam formą ir prasmę. Fizinis pasaulis, mokslo pasaulis nuo pat pradžių yra rašto plėtinys. Visa apčiuopiama tikrovė turėjo tapti *tekstu*, kitaip tariant, audiniu, sudarytu iš vis paprastesnių elementų derinių.

Trečioje *Retorikos* knygoje Aristotelis kalba apie galimybę „sensibilizuoti objektus“, t. y. suteikti jiems reikšmę tokiu būdu, kad jie pasirodytų esantys ir „prieš akis“. Taigi tai numato atitikimą tarp žodžių audinio (žodžių, kuriuos oratorius ištaria, taip sakant, jau įrašytus atmintyje) ir sistemos, kurią sudaro objektai. Tame pačiame traktate Aristotelis *inventio* apibūdina kaip diskurso dalį, kurioje oratoriai turėjo pasitelkti entimemą arba pavyzdį. Taigi oratorius galėjo rinktis iš dviejų kelių: arba tikrovę vaizduoti kaip gretimų vietų sekvenciją – kaip sintagmą, arba atskleisti ją kaip iš tiesų tolimų, bet panašumu susijusių atitikmenų sistemą – kaip paradigmą. Pastaruoju atveju Aristotelis siūlo kitą pasaulio skaitymą: pasaulį, kuriuo keliauja žvilgsnis, sudarydamas atitikmenų sistemą. Seka ir atitikmuo – t. y. skirtumas ir panašumas – yra du skaitymo metodai, kartu jie sutvarkyti kaip raštas. Jei skirtumo metodo raida savo ruožtu numato analitinių gebėjimų tobulėjimą, atvedusį prie mokslinių diskursų konstravimo, panašumų metodo raida padėjo hermeneutikos pamatus; tai būtent toks metodas, kuris palaikys, tarp kitų, hermeneutiką, tokią būdingą viduramžių pasauliui, kuriame buvo plačiai kalbama apie „Gamtos knygą“ ar „Kūrinių knygą“. Tos knygos, parašytos Dievo ranka, prieš akis iškelia tuos mokymus, kurių žmogus turi laikytis, kad surastų kelią į išganyką. Tinkamas „Gamtos knygos“ skaitymas išmoko skirti gėrį ir blogį, įspėja, jog bet koks oro, vandens ar žemės padaras yra užšifruotas pranešimas, ateinantis iš dvasinio ar moralinio pasaulio, taip pat įspėja, kad

12 Jesper Svenbro, „La Grecia arcaica y clásica. La invención de la lectura silenciosa“, in: *Historia de la lectura en el mundo occidental*, p. 85.

pabaisos, nuolat pasirodančios viduramžių žmogaus fantazijose ir išlikusios modernaus žmogaus vaizduotėje, yra ne kas kita, kaip tekstas, kurio tinkamą perskaitymą seka būtinas išpėjimas, idant nukrypimas, kurį jie žymi, įpratintų žmones prie tiesaus kelio¹³.

Baigdamas ir apibendrinamas tik pasakysiu, kad tikiuosi, jog pasiūliau būdą matyti, kaip raštas – net ir toks laisvas raštas kaip piktogramos – konstruoja tiek šnekos, tiek pasaulio paveikslą, modelį. Sakytume, kad rašto paskirtis yra sulaikyti balsą ir sukurti arba pasiūlyti atspindėjimo ir atpažinimo modelius. Aišku, kad raštui priskiriant paskirtį, arba paskirtis, daryti atpažįstamą šneką ir išskirti, bet ir supinti, pasaulio figūras, teigiamas paradoksas. Tokio paradokso postulavimas bet kuriuo atveju yra ne kas kita, kaip patvirtinimas, jog tiek kuriant žinią, tiek tobulinant simboliką juo remiamasi gana dažnai. Savo ruožtu, paradoksas yra retorinė figūra, kuria daugiausia remiasi mūsų vaizduotė ir diskursai, kai bandome aiškintis, o tiksliau sakant, sukonstruoti realybę.

Iš ispanų kalbos vertė Gintautė Žemaitytė.

Versta iš: Raúl Dorra „Estética y quehacer de la escritura“, in: Sobre palabras, Córdoba: Alción Editora, 2008.

Versta gavus Meksikos vyriausybės stipendiją.

13 Daugiau šia tema žr. Raúl Dorra „El Libro y sus metáforas“, in: *Entre la voz y la letra*, BUAP-Plaza y Valdés, 1997. Yra gausu leidinių gyvūnų simbolizmo tema, bene išsamiausia iš jų būtų L. Charbonneau-Lassay *El bestiario de Cristo*, de, kurią dviem stambiais tomis išleido José J. De Olañeta, Palma de Mallorca, 1996; vert. Francesc Gutiérrez. Monstrų kompozicijos ir simbolikos studiją žr. *Monstres, démons et merveilles à la fin du Moyen Age*.